

Den økonomiske Situation.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening
d. 4. November 1909.*)

Af

Jens Warming.

I det sidste Aarstid er der fremkommen adskillige pessimistiske Afhandlinger og Artikler, som fra forskellige Synspunkter fremstiller Danmarks økonomiske Forhold i et meget mørkt Lys. Nogle knytter deres Betragtninger til Landbruget, andre til Byggeriet, andre til Handelsbalancen og den udenlandske Gæld, andre til Statens eller Kommunernes Finanser, og atter andre til Arbejdsløsheden og den høje Arbejds løn. Nogle tænker mere paa de øjeblikkelige Konjunkturer, andre paa Stillingen i det lange Løb. Ethvert af disse Spørgsmaal er i og for sig stort nok til at være Genstand for en særskilt Drøftelse, men det har ogsaa undertiden sin Berettigelse at tage den økonomiske Situation op til en samlet Overvejelse. Til Indledning af en saadan

*) Gengives her noget udførligere end ved det mundtlige Foredrag.

Den økonomiske Situation.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening
d. 4. November 1909.*)

Af

Jens Warming.

I det sidste Aarstid er der fremkommen adskillige pessimistiske Afhandlinger og Artikler, som fra forskellige Synspunkter fremstiller Danmarks økonomiske Forhold i et meget mørkt Lys. Nogle knytter deres Betragtninger til Landbruget, andre til Byggeriet, andre til Handelsbalancen og den udenlandske Gæld, andre til Statens eller Kommunernes Finanser, og atter andre til Arbejdsløsheden og den høje Arbejds løn. Nogle tænker mere paa de øjeblikkelige Konjunkturer, andre paa Stillingen i det lange Løb. Ethvert af disse Spørgsmaal er i og for sig stort nok til at være Genstand for en særskilt Drøftelse, men det har ogsaa undertiden sin Berettigelse at tage den økonomiske Situation op til en samlet Overvejelse. Til Indledning af en saadan

*) Gengives her noget udførligere end ved det mundtlige Foredrag.

skal jeg kort gennemgaa de forskellige Erhvervs almindelige Stilling og Betydning i Danmarks Økonomi. Det vil da vise sig, at der i de to store Produktions-erhvervs Stilling, Landbrugets og Industriens, ikke er noget, der berettiger til Pessimisme, men vel forskelligt her udenfor.

Pessimisme overfor Landbruget har, mig bekendt, kun været fremført fra en enkelt Side og paa en saa løs Maade, at det egentlig kunde forbigaaes. Men da mange dog er blevet allarmet ved den paagældende Artikel af Sejer Østenholt i »Vor Fremtid«, skal jeg kort nævne, at de Resultater, der her udledes af Statistiken, er aldeles forkerte, idet man ad statistisk Vej tværtimod faar et meget lyst Billede af Landbruget. Østenholts Hovedargument er, at Hartkornspriserne falder, men Sandheden er den, at det Prisfald, der begyndte midt i 1880'erne, standsede i 1901, og at der nu er en saa stærk Stigning, at man endog maa have den stik modsatte Betænkelighed, nemlig at Fremtidens Landmænd skal have købt deres Gaarde for dyrt. Den gennemsnitlige Pris pr. Td. Gaardhartkorn var i 1898—1902 5122 Kr. (uden Besætning og Inventar), i 1903—07 5677 Kr., deraf 1907 6189 Kr., og endelig i 1908 6414 Kr., eller 25 % højere end i 1898—02. Der mangler endnu 200 Kr. i Maksimet fra 1884—85, men medregnes Besætning og Inventar, slaar 1908 enhver tidligere Rekord. Dette er i og for sig slet ikke glædeligt, hverken for dem, der nylig har købt, eller for dem, som i de nærmeste Aar skal købe Gaarde; men skal Gaardpriserne benyttes som Kriterium for Landbrugets Rentabilitet, er det et overordentlig gunstigt Tegn. Den reelle Basis for denne Stigning er

Høstværdien; rent kvantitetsmæssigt, d v. s. med alle Afgrøder omregnet til Foderenheder ell. lign., er denne i de sidste 30 Aar fordoblet, medens Landbrugsbefolkningen samtidig kun er steget 7 0/0. Indtil Slutningen af 1890'erne formaaede denne vældige Produktionsstigning dog kun at holde Prisfaldet Stangen, men siden da har Foreningen af Stigning i Kvantum og Pris forøget den samlede Høstværdi med 70 0/0. Landbrugets Netto-Indtægt er selvfølgelig ikke steget tilsvarende, da f. Eks. Udgiften til Maskiner og Gødning (naturlig og kunstig) er steget stærkt; men et Vidnesbyrd om en stærkt forøget Netto-Indtægt haves bl. a. paa adskillige Steder i de 3 af Industriforeningen udsendte Industrieretninger, hvor Landbrugets Købeevne angives som Aarsag til forskellige Fags Trivsel. Det eneste ugunstige, Statistiken kan oplyse om Landbruget, er Behæftelsesbeløbets Stigning fra ca. 3600 Kr. pr. Td. Gaardhartkorn i 1898—1902 til 4100 Kr. i 1908, men denne Stigning paa 500 Kr. er dog forholdsvis mindre end den samtidige Stigning i Hartkornets Værdi paa 1300 Kr. — Endelig kunde man spørge, om Sparsommeligheden blandt Landmændene er den samme som før, og det kan da ikke nægtes, at de har faaet en noget anden Opfattelse af Penge; tidligere betragtedes disse nærmest som bestemt til Opsparing, medens man nu har tilegnet sig Bybeboernes Opfattelse, at deres Bestemmelse er at gives ud. Men der er dog vedvarende en ganske god Stigning i de Sparekassers Indestaaende, som navnlig benyttes af Landmændene; og de Kapitaler, der opspares ved direkte Anvendelse til Nybygninger, Ajlegruber, Besætningsforbedringer, Mejemaski-

ner, Tærskværker, elektriske Motorer osv., er meget betydelige.*)

Ingen af de pessimistiske Forfattere synes at have haft noget væsentligt at bemærke overfor Industrien, og det er der, naar Byggeriet undtages, heller ingen Grund til. Vi har haft to store Haandværks- og Industritællinger, 1897 og 1906; i Løbet af de mellemliggende 9 Aar var Befolkningens Antal steget med 11 $\frac{0}{100}$, men Haandværkets og Industriens Personale med 15 $\frac{0}{100}$ (fra 274000 til 317000), og deres produktive Kraft utvivlsomt langt mere, idet Maskinernes samlede Hestekraft endog var steget med 150 $\frac{0}{100}$. Pessimister vil indvende, at der ikke tjenes noget paa hele denne store Virksomhed, men det er jeg heldigvis ogsaa i Stand til at bevise, at der gør. I de senere Aar har Statistisk Bureau, hver Gang der udkom en ny Udgave af Greens Haandbog, udarbejdet en Tabel over samtlige Aktieselskaber og offentliggjort den i Statistisk Aarbog. Den sidste, der nærmest behandler Regnskabsaaret 1907, viser, at de 209 industrielle Aktieselskaber, hvis Udbytte er bekendt, og hvis samlede Aktiekapital er 128 Mill. Kr., gennemsnitlig udbetalte et Udbytte af 6,67 $\frac{0}{100}$ (der er ikke taget Hensyn til Kapitaltab, men heller ikke til Uddeling af Friaktier eller til, at mange er overkapitaliserede). De to foregaaende Opgørelser viste for 1904 6,60 $\frac{0}{100}$ og for 1901 4,86 $\frac{0}{100}$. Gennemsnittet af disse 3 Tal er 6,01 $\frac{0}{100}$. Fra meget sagkyndig Side er det endvidere meddelt mig, at vor Industri gennemgaaende er fulgt godt med i teknisk Henseende;

*) Under den efter Foredraget følgende Forhandling blev der gjort opmærksom paa, at disse Kapitalanvendelser havde en stor Del af Æren for de gode Hartkornspriser.

og den unge Forening »Dansk Arbejde« hævder, »at der er udviklet en Industri herhjemme, som paa mange Omraader er fuldtud konkurrencedygtig, naar der af danske Købere vises den skyldigt Hensyn«; det sidste betyder ikke noget Offer for disse Købere, men kun at de Varer, der »i Konkurrencen staar Maal med de tilsvarende udenlandske, ogsaa bliver foretrukne herhjemme«.

For at faa et Overblik over Betydningen af Industriens Fremgang 1897—1906 har jeg foretaget en Gruppering af de 53 Fag*), hvis samlede Personel var steget mere end 20 0/0. De beskæftigede i 1897 112000 Personer og i 1906 156000, eller gennemsnitlig 39 0/0 flere; 13 af disse Fag havde fordoblet deres Personel eller mere, og 12 andre viste en Stigning paa mellem 50 og 100 0/0. Grupperingen har jeg foretaget efter, hvad der kunde skønnes at være Aarsagen til den stærke Stigning, nemlig i følgende 5 Grupper:

Forøget Forbrug.

Erobret fra Husholdningen, Husflid eller Landbrug.

Erobret fra Haandværket.

Erobret fra Udlandet.

Forøget Eksport.

Selvfølgelig gør der sig en Del Usikkerhed gældende ved et saadant Skøn, og ofte er der flere samvirkende Aarsager; jeg har da henført Faget til Gruppen for den vigtigste af disse Aarsager. Det viser sig da, at i Flertallet af Fagene, nemlig 34, er forøget Forbrug

*) Jfr. Statistisk Tabelværk 5. R., Ltr. A, Nr. 7, S. 38—39.

Hovedsagen, og man kan da ikke paa Forhaand slutte noget om, at det er Fagets indre Kraft, der har baaret det frem; man har kun udnyttet de Chancer, Forholdene har tilbudt. Men dels har flere af disse Fag haft en haard udenlandsk Konkurrence, som de kun ved virkelig Dygtighed har kunnet overvinde, saa at det blev os selv, der kom til at tilfredsstille Forbruget, dels kan det om i det mindste 5 af disse Fag siges, at Stigningen ogsaa skyldes Erobringer fra Udlandet. Under Jernvarefabriker kan saaledes nævnes Nordiske Kabel- og Traadfabriker samt nogle Plovfabriker, og under Guldsmede Cohrs Sølvvarefabrik; dernæst er der under Maskinindustrien ikke saa faa Specialiteter med Erobringer saavel fra Udlandet som i Udlandet; Eksport finder saaledes Sted af Maskiner for Cement- og Lervarefabrikation, Petroleumsmotorer, Aftapningsmaskiner, Opvarmningsanlæg, Ismaskiner, Elevatorer, forskelligt Mejeriinventar m. m. — Erobring fra Husholdning m. m. samt fra Haandværk opføres med henholdsvis 8 og 4 Fag; heller ikke her kan der paa Forhaand tales om indre Kraft, men i flere Tilfælde er det dog al Ære værd, at det blev danske og ikke udenlandske Fabriker, der gjorde denne Erobring; særlig kan nævnes, at vore Skotøjsfabriker nu er bleven mere konkurrencedygtige m. H. t. finere Fodtøj. — Gruppen Erobring fra Udlandet indeholder kun 3 Hovedfag, navnlig Bomuldsspinderierne, men hertil kommer saa de ovennævnte 5 Fag, som delvis hørte til denne Gruppe. — Endelig omfatter Gruppen Forøget Eksport 4 Fag, der alle staar i Forbindelse med Landbrugs-eksporten og derfor har mindre Interesse. Men af Fagene i første Gruppe maa her paany nævnes Cement-

fabrikerne, hvis Vækst baade skyldes forøget Forbrug, formindsket Import og forøget Eksport. Endelig har Kridtslemmerierne i de seneste Aar oparbejdet en ret betydelig Eksport.

For at Fremstillingen ikke skal være ensidig, vil det ogsaa være nødvendigt at dvæle ved Tilbagegangsfagene*), hvis Antal er 32, altsaa ret betydeligt. De beskæftigede i 1897 75000 Personer og i 1906 65000, saaledes at den gennemsnitlige Nedgang var 13 0/0. For 15 af disse Fag er Aarsagen efter mit Skøn af glædelig Art, idet der nærmest er Tale om Indførelse af arbejdsbesparende Maskineri og Bedriftskoncentration. For 7 Fag er Forbruget formindsket, 4 Haandværksfag har tabt Terræn til Fabrikerne, 3 Fag til Udlandet, og for 3 Fag er der forskellige andre Aarsager. De 3 Fag, som Udlandet har trængt til Side, er Handskemageri, Kunstdrejeri og Stenhuggeri; Nedgangen er henholdsvis 51, 36 og 3 0/0. Hertil kommer endvidere forskellige Fag eller Dele af Fag, som ikke just er gaaet tilbage, men hvis Fremgang er hæmmet af udenlandsk Konkurrence, saaledes Cigarfabrikation, hvor Indførselen er steget forholdsvis betydelig stærkere end den hjemlige Produktion. Her og i Kurvemagerfaget synes Arbejdslønnen at være generende. Endelig er der i Pianofaget begyndt en ret farlig Konkurrence fra Udlandet.

Som Helhed mener jeg, at der i vor Industri paa ingen Maade kan faas Støtte for pessimistiske Betragtninger; tværtimod. Og til Forsvar for denne Dom har jeg endnu to Momenter at pege paa. I Følge en i

*) Imellem disse Grupper findes en Række »Stagnationsfag« med 0—20 0/0 Stigning.

Grosserersocietetets Handelsberetning for 1908 foretaget Beregning over Indførselen af færdige Industrivarer og visse Halvfabrikata er denne Del af Indførselen steget langt svagere end den øvrige Indførsel; den udgjorde i 1897 $34\frac{1}{2}\%$ af hele Indførselen til Forbrug, i 1907 31% og i 1908 kun $28\frac{1}{2}\%$. Nu kunde man naturligvis hævde, at det er den øvrige Indførsel, der er steget for stærkt; men den i øvrigt saa pessimistiske Komite skriver dog S. 39, »at man rolig tør konstatere, at Hjemmeforbruget af Industriprodukter nuomstunder dækkes i langt højere Grad af den indenlandske Industri end for en halv Snes Aar siden«.

Det andet Moment er den forholdsvis betydelige danske Industri i Udlandet; jeg kan saaledes nævne 30 delvis meget store danske Fabriker m. m. i Udlandet, af hvilke de fleste drives i Tilslutning til hjemlige Fabriker; dette kan mere end noget andet udtydes som Tegn paa indre Kraft og Dygtighed hos vore industrielle Firmaer, om end det naturligvis var endnu bedre, hvis de samme Fabriker laa her og eksporterede Produktionen. De nævnte Fabriker er følgende: Mønstedts Margarinefabrik i London, der er Verdens største i denne Branche, og hvis Produktion er større end alle danske Margarinefabrikers tilsammen. Mejerier i Polen og Sibirien. Spiseoliefabriker i London og Harburg. Østasiatisk Kompagnis Savværker i Siam. Nordisk Tekstilfabrik i Kristiania. Trikotage- og Tekstilfabriker i Sverige. En Dampmølle i Malmø. Morescos Konfektionsfabriker i Sverige, Norge og Finland. Buntmagerier i Sverige. F. L. Schmidts Filialer i New York, London, Paris, Berlin og Østrig. En Maskinfabrik i Norge. Flens-

burg Eisenwerk. Carl Lunds Blikvarefabrik i Malmø. Et Savværk i Østrig (for Smørtræer). Tændstikfabriker i Cassel og Belgien. Et Stenhuggeri i Sverige. Soda-fabriker i Landskrona, Stockholm og Kristiania. Et Garveri i Holsten. — Flere af de nævnte omfatter i Virkeligheden flere Numre, saaledes at Tallet bliver en Del større end 30, foruden at der antagelig er en Del, som er undgaaet min Opmærksomhed. — Den tilsvarende Liste paa Debetsiden er langt kortere, idet jeg ikke er i Stand til at nævne andre end nogle Slagterier og Tarmrenserier, nogle Stenbrud paa Bornholm og en Netfabrik; desuden er der vistnok en Del udenlandsk Kapital interesseret i Gasværker og elektrisk Installation. — Eksporten af danske Industriprodukter udgør ca. 25 Mill. Kr. aarl., eller det dobbelte af Heste-Eksporten.

Den nye Toldlovs Indflydelse er det naturligvis lovlige tidligt at udtale sig om; ved Vedtagelsen blev det jo anslaaet, at Beskyttelsen gennemgaaende var reduceret 15—20 $\%$. Jeg skal dog nævne, at jeg i Industrieretningen for 1908 kun har fundet meget faa Klager over ublid Behandling, men ikke faa anerkendende Udtalelser. Reguleringen er jo gaaet i Retning af større Forskel efter Varens Kvalitet og Forarbejdesgrad, saaledes at navnlig de grovere Varer har faaet Nedsættelse; men derved har de finere faktisk ofte faaet forøget Beskyttelse, og ogsaa paa andre Punkter er der en Del Forhøjelser, f. Eks. for Handsker og Cigaretter. De forskellige Nydannelser, der foranlediges herved, kommer jo meget belejligt under de daarlige Konjunkturer, og i det hele synes det antageligt, at en Del Udvidelser og Moderniseringer har været udsat, til Toldlovsuvisheden var hævet.

Hvad de mere øjeblikkelige Konjunkturer angaar,

skal blot nævnes, at Industrieretningen giver 1908 et ret godt Skudsmaal, men udtaler Frygt for, at 1909 skal blive daarligt. For flere mindre Fag var 1908 upaaklageligt, bl. a. fordi man ikke som i 1907 var generet af Raastofprisstigninger. For Jernindustrien var det ret godt, men for Tekstilindustrien daarligt. Om Beskæftigelsen nu i 1909 kan jeg intet væsentligt sige; de mere spredte Udtalelser om enkelte Bedrifter, som jeg har faaet fat paa, lyder dog ret gunstigt, hvorimod de mere almindelige Domme er indbyrdes modstridende.

Haandværks- og Industritællingen omfattede ogsaa Byggeriet, men i 1906 var det store Sammenbrud paa dette Omraade endnu ikke indtruffet. En historisk Indledning vil her være paa sin Plads. Den forrige Byggeperiode i København ligger saa langt tilbage som i Begyndelsen af 1880'erne, og standsedes ved Krisen i Efteraaret 1885. Der byggedes i 1884 4100 nye Beboelseslejligheder og i 1885 3600; i Forhold til Byens daværende Størrelse var dette omtrent ligesaa meget som i den nu afsluttede Byggeperiode; Antallet af ledige Lejligheder naaede op paa ca. 3000 og blev staaende paa dette høje Niveau i ca. 5 Aar. Byggeriet indskrænkedes nemlig meget langsomt; endnu i 1887 var det nærmest normalt (godt 2000), og derefter holdt det sig gennem en halv Snes Aar paa ca. 1500 (bortset fra de nu indlemmede Distrikter, for hvilke Tallet ikke kendes). Dette var for lidt, og Antallet af ledige Lejligheder sank til 500 i 1898—99, hvilket betød Bolignød. Nu kom der for Alvor Fart i Byggeriet; i København uden Indlemmelser byggedes der i 1900—02 ca. 3000 Lejligheder aarlig, og Kulminationen naaedes i 1902—

04. hvor der for hele Hovedstaden, inkl. Indlemmelserne og Frederiksberg, aarlig byggedes 6000 Beboelseslejligheder. I de følgende 4 Aar byggedes der ca. 4000 aarlig, men det var navnlig større Lejligheder, man fortsatte med, og desuden byggedes der i disse Aar mange Butiker og Forretningslokaler, saaledes at Arbejds­mængden ikke faldt i Forholdet 6000 til 4000. Antallet af ledige Lejligheder kulminerede i Foraarene 1905—07 med 9300 (for København med Indlemmelserne, medens Tallet for Frederiksberg ikke kendes i alle Aarene), sank i 1908 med 1100 og i 1909 yderligere med 500, saaledes at det da var 7700. — I Øjeblikket er almindeligt Kasernebyggeri omtrent = 0, og det er i Virkeligheden 2½ Aar siden, at denne Standsning begyndte, idet det allerede var i Foraaret 1907, at Teglværkernes Murstenssalg gik i Staa; hvad der siden har været, har altsaa været Færdiggørelse af det da begyndte, og dette er nu endt. Det eneste, der foregaar, er Byggeri til egen Forsyning, dels nogle mindre Villaer i Udkanterne, bl. a. for en Del Funktionærer, der har faaet Lønforhøjelse, dels mange store offentlige Foretagender for Stat og Kommune, dels endelig for en Række private Institutioner; af disse kan saaledes nævnes Studenterforeningen, kvindelig Læseforening, dansk Folkeforsikring (just afsluttet), Kreditkassen for Landejendomme, Taksamotorkompagniet, en Flæskebørs i Nærheden af Kommunens Flæskehal, Østasiatisk Kompagnis Oliemølle, en Cikoriefabrik, en Fabrik for elektriske Artikler m. fl. Saadant Byggeri til egen Forsyning falder jo ofte udenfor de almindelige Byggeperioder, bl. a. fordi det netop er i Løbet af disse, at vedkommende Institutioners hidtidige Lokaler bliver

for smaa, men der gaar nogen Tid med at faa Byggeriet i Gang. Hertil kommer endelig nogle enkelte Nedrivningsarbejder i den indre By, og et meget stort Antal smaa Moderniseringsarbejder, som Værterne halvvejs er nødte til.

Det der standsede Byggeriet i 1907, var ikke særlig de mange ledige Lejligheder; dem havde man jo længe haft, og Ledigheden faldt for en stor Del paa de gamle Grundejere, idet Folk foretrak de moderne Lejligheder og let kunde gøre det, efter at man havde faaet elektriske Sporvogne. Men dels havde man ikke flere Kapitaler at bygge for, dels aabenbarede det sig, at meget Byggeri var Svindel, som der blev lidt store Tab paa. Man havde bygget uden fornuftig Plan, havde betalt Grunde og Materialier for dyrt, maatte betale store Salærer og Provisioner, ledede ikke Arbejdet med tilstrækkelig Økonomi osv. Resultatet blev store Tab for Haandværkerne, Bankerne og dem, der havde solgt Grundene, bl. a. de tidligere Grundejere i Nedrivningskvartererne.

Spørgsmaalet er nu, hvorlænge Stilstanden skal vare. Naar man tænker paa de arbejdsløse Svende (og Mestre for Resten ogsaa) eller paa de Kapitaler, der er bundet i Teglværker og Maskinsnedkerier m. m., maa man haabe paa en snarlig Lysning; og i det hele er det generende for Byens Erhvervsliv, at en saa stor Del af den normale Virksomhed er ude af Gænge. Jeg har ved en tidligere Lejlighed udtalt, at man maatte haabe, at Nedbringelsen af de ledige Lejligheders Antal til de ca. 5000, der maa betragtes som passende, kunde ske gradvis, saaledes at der f. Eks. byggedes 2000 om Aaret; da Byens Merforbrug aarlig under

normale Forhold er mindst 3000, kunde Antallet af ledige Lejligheder altsaa synke ca. 1000 om Aaret. Jeg mener fremdeles, at dette nationaløkonomisk set er det heldigste; der lides ganske vist et Rentetab, men Husene bygges jo for en stor Del af Arbejdskraft m. m., som ellers gaar til Spilde. Og at de økonomiske Kræfter, som i alle Lande har ført til, at de store Byer vokser stærkest, langt fra har udspillet deres Rolle, nærer jeg ingen Tvivl om, jfr. min Afhandling i dette Tidsskrift 1908 S. 32. København vil altsaa ad Aare faa Brug for alle disse Lejligheder. Men det nationaløkonomiske og det privatøkonomiske falder jo ikke altid sammen, og her møder vi da den Hindring, at Byggeri for Tiden ikke kan betale sig, fordi Lejen er for lav. Jeg har talt med forskellige bygningskyndige herom. De siger alle, at Lejen ikke svarer til de nuværende Grundpriser, Lønninger og øvrige Omkostninger, og at de sidste Aars Byggeri vilde have givet Tab, selv om der ingen Svindel havde været. Det er muligt, at Grundpriserne vil synke noget, men Balancen maa navnlig komme gennem Lejens Forhøjelse*). De Mænd, jeg har talt med, ser efter mit Skøn ikke Sagerne fra et ensidigt Grundejersynspunkt, saa hvor meget jeg end fra et Forbrugersynspunkt maa beklage dette Forhold, tør jeg ikke andet end tro, at de har Ret. Lejen er jo lavere her end i vore Nabolandes større Byer, jfr. dette Tidsskrift 1904, S. 410; og i Følge Kommunens statistiske Kontors Opgørelser ved hver Folketælling, er Lejen 1885—1906 kun steget højst

*) Paa Foranledning af Forhandlingen skal tilføjes, at her navnlig sigtes til Beboelseslejligheder; maaske det stiller sig noget anderledes for Forretningslokaler i den indre By.

15 % (10 % for 3—5 Værelses Lejligheder, 20 % for 2 Værelses Lejligheder og for Lejligheder over 5 Værelser, men Fald for 1 Værelses Lejligheder). Det lyder meget sandsynligt, at dette er for lidt, navnlig da Fordringerne til Udstyrelse og Bekvemmeligheder er stærkt stigende, og Reparationskontoen ligeledes. I Fag med store tekniske Fremskridt kan Lønforhøjelser gennemføres uden Overvæltning paa Varerne, idet de kan tages af Fremskridtets Udbytte; men i Byggefagene er der jo ikke ret mange tekniske Fremskridt, vel nærmest kun Maskinsnedkerier, Mørtelblandemaskiner og lidt mekanisk Ophejsning samt forskellige nye Materialer og Konstruktioner. I Provinserne, hvor Byggeriet er betydelig sundere, er Lejen da ogsaa steget stærkt i de aller sidste Aar.

Jeg havde egentlig mest Lyst til at tie om denne Sag, nemlig for ikke at bidrage til at skærpe Grundejernes Appetit. Men jeg er dog nærved at tro, at skal vi have Lejen op, staar vi os ved, at det sker snart; ellers kunde det komme saa meget voldsommere, naar det en Gang alligevel kommer. Desuden er Lejestigning som sagt Betingelsen for nyt Byggeri, og ogsaa herom gælder det, at hvis det ikke kommer nogenlunde moderat nu, saa vil det komme saa meget des voldsommere ad Aare. Der er jo altid Folk med en overlegen Reaktionsvisdom, som f. Eks. hin Aktionær paa en Bankgeneralforsamling i Foraaret, der vilde slette den Bestemmelse i Bankens Love, at der kunde gives Byggelaan. Folk, der gaar fra den ene Yderlighed til den modsatte, og derved bidrager til at uddybe Modsætningen mellem gode og daarlige Tider. For 5 Aar siden var Byggeri Kæphesten, og nu forkætre det som det vildeste af alt. Det, der trænges til, er

selvstændige Mænd, som kan gøre Forskel, Mænd, som ikke bjærgtages af de almindelige Konjunkturer, men som har Øje for de specielle Konjunkturer, f. Eks. for en bestemt Art Lejligheder eller for Lejligheder i en bestemt Bydel, hvor særlige Forhold gør sig gældende (3—4 Værelses Lejligheder har saaledes en lavere Ledighedsprocent end de øvrige Størrelser). Men Betingelsen for, at disse selvstændige Mænd tør gaa i Gang, er sikkert som Regel en vis Stigning i Lejen. Medvirkende til, at denne vil indtræde, er endelig den nu i Gang kommende Huslejeforsikring, der giver Værterne en fastere Position.

Som en speciel Hindring for nyt Liv i Byggeriet skal endelig nævnes Bankernes store Interesser i en fordelagtig Afvikling af de mange overtagne Ejendomme fra de nødlidende Banker. Og dette betyder saa meget des mere, som Haandværkerne efter de store Tab, de har lidt, er endnu mere afhængige af Bankkapitalen end før. Overhovedet er Pengeforholdene jo ikke gunstige. Det er muligt, at »den store Kapital«, der forstaar at bygge billigt, vil komme noget mere i Forgrunden, og dette vil sikkert betyde mere Jævnhed i Byggeriet, da der fra den Side maa ventes mere af den nævnte Evne til at gøre Forskel, mindre Tilbøjelighed til at give sig Konjunkturerne i Vold.

Jeg kommer derefter til Skibsfarten, og her møder vi som bekendt et ret sørgeligt Billede. Det gennemsnitlige Udbytte i Dampskibsselskaberne var i 1907 3,45 % og i 1908 utvivlsomt betydelig ringere; af de 12 Selskaber, hvis Aktier noteres, gav 9 intet Udbytte. Fra de ældre Opgørelser kan noteres 1,43 % for 1904 og 6,00 % for 1901. Statistisk Bureaus Optælling

af den samlede Fragt (brutto) i danske Skibes udenlandske Fart var i de 4 Aar 1905—08 henholdsvis 61, 67, 79 og 73 Mill. Kr., altsaa en god Stigning 1905—07, men derefter et betydeligt Fald; og de 79 Mill. Kr. i 1907 forsløg altsaa kun til $3\frac{1}{2}\%$. Det eneste Lyspunkt er, at de befordrede Godsmængder kun er sunket en Ubetydelighed, saaledes at Mandskabet maa have haft omtrent ligesaa megen Beskæftigelse og antagelig Fortjeneste. Desuden er Godsmængderne et Symptom paa Omsætningen i det hele; er der lige meget at sejle med, saa maa der antagelig ogsaa være omtrent lige stor Produktion og Forbrug rundt om i Landene, i alt Fald af Masseartiklerne. — Anlægger man en lignende Maalestok paa Banetrafiken, finder man endog Fremgang i $19^{08}/_{09}$, om end svagere end sædvanlig. For Statsbanerne var Indtægten af Gods 3% større end i $19^{07}/_{08}$, og for Privatbanerne var Godsmængden 1% større, medens Indtægten af Personer resp. Antallet af Personer begge Steder steg 3% ; i de første 6 Maaneder af indeværende Finansaar er Statsbanernes Indtægt af Gods steget 2% , men af Personer hele 5% . Det sidste tyder paa en ikke ringe Rejseevne hos Publikum, navnlig da Vejret var middelmaadigt; maaske de mange Lønningslove her har nogen Indflydelse. — Ogsaa Sporvejenes Maanedsopgørelser kaster lidt Lys over den almindelige Situation; i Januar—Juli var det københavnske Selskabs Indtægt lavere end i 1908, men de 3 følgende Maaneder har været gunstigere, saaledes at de 10 første Maaneder tilsammen giver et ubetydeligt Plus (5,364000 mod 5,348000 Kr.).

Fra Skibsfarten kommer jeg til Handelen, men her kan der overhovedet intet væsentligt siges om

Handelen som Erhverv, altsaa om Fortjenesten for de handlende. Vægten kommer til at ligge paa Handelen som den, der besørger Nationens Ind- og Udførsel, altsaa paa Handelsbalancen. Inden vi gaar ind paa dennes Realitet, maa vi imidlertid have det principielle Udgangspunkt klaret, idet en enkelt Forfatter som bekendt kalder det lyst, som alle andre kalder mørkt. Jeg sigter her til Grosserer Peschke Kødts Angreb paa Grosserersocietetets Komites Udtalelser om Handelsbalancen. Medens Komiteen kalder Merindførselen Underskud, kalder Hr. Køedt den Overskud.

Først maa man da klare sig, at Handelsbalancen kun er en enkelt Konto, om end den vigtigste, af Betalingsbalancen. Dennes andre Konti er f. Eks. Fragtfortjeneste, anden Virksomhed i Udlandet, f. Eks. de 3 danske Filialer i Manchester, som efter Hr. Kødts Pjece i Aarenes Løb har indbragt Danmark Millioner, Rentebetalinger til og fra Udlandet osv. Forskellen mellem Hr. Køedt og os andre er den, at han tænker paa Varerne, der gaar ind, vi paa Betalingen, der gaar ud. Det er selvfølgelig kun denne, der kommer Betalingsbalancen ved; Varerne kan ikke influere paa Betalingsbalancen og den udenlandske Kapitalstatus uden netop derved, at de bliver betalt. Fisk, som danske Fiskere indbringer fra Søen, kommer ikke mere Betalingsbalancen ved, end Korn, der køres hjem fra Marken; men Hr. Køedt ser med samme Glæde paa en Ladning Kul fra England og en Ladning Fisk fra Søen. Hans Udgangspunkt er den dejlige Varme, Kullene giver i Stuen, og den dejlige Fisk paa Middagsbordet; ligesom om en ung Mand, der har lavet sig en stor Gæld, vilde sige: Jamen Udgangspunktet

for mine Betragtninger maa dog være. at jeg har moret mig godt. Ja ingen benægter, at Danmark har moret sig godt; Spørgsmaalet er blot, om vi har Raad dertil. Man hører undertiden om Forretningsmænd, som søger at skaffe sig Kredit ved at leve flot, idet de haaber, at Folk vil tænke: han har store Udgifter, følgelig maa han ogsaa have store Indtægter. Saaledes tænker Hr. Køedt om Danmark: det bruger meget, følgelig maa det være rigt. Der kan selvfølgelig være Tilfælde, hvor Argumentationen slaar til, alt efter Folks Karakter. England har f. Eks. en stor Merindførsel, men dækker den ved sine store Indtægter paa andre Konti af Betalingsbalancen, navnlig Renter, Aktieudbytte og Fragtfortjeneste; naar Hr. Køedt nu i dette Tilfælde vil have Prædiketet Overskud knyttet til Handelsbalancen, maa han konsekvent tale om Underskud paa Rentekontoen, hvilket er ganske absurd.

Hr. Køedt forstaar ikke at gøre Forskel paa, hvad en Ting er, og hvad den er Symptom paa. Lav Diskonto f. Eks. er en Behagelighed, men den kan baade være Symptom paa rigelig Kapital og paa Forretningsløshed. Merindførsel er Underskud, men den kan baade være Symptom paa Indtægtskilder ad anden Vej, som Englands Eksempel viser, og paa voksende udenlandsk Gæld, som Danmarks Eksempel viser. Hr. Køedt raillerer over, at Komiteen ikke glæder sig over Guldudførselen (jfr. S. 47 i hans Pjece); ja udført Guld er selvfølgelig en Indtægt, men det er et Symptom paa, at de normale Indtægter svigter, ligesom hvis en Landmand maa sælge af Besætningen.

Komiteen har altsaa Ret. Kun er den lidt for stærkt hildet af sit Hovedsynspunkt. Komiteen grup-

perer hele Erhvervslivet om Handelsbalancen, saaledes at en ukritisk Læser faar det Indtryk, at naar Balancen har været slem nogle Aar, saa tager Landmændene sig sammen og producerer mere, og saa tager vi alle os sammen og sparer mere. En saa magisk Virkning har Handelsbalancen selvfølgelig ikke, og det mener Komiteen heller ikke.

Danmarks Handelsstatistik viser som bekendt en stor Merindførsel. I 1896—1900 gsntl. 116 Mill. Kr., i 1901—05 gsntl. 102 Mill. Kr., i de to følgende Aar langt mere, nemlig 166 og 184 Mill. Kr., men i 1908 kun 111 Mill. Kr. Spørgsmaalet er nu, hvormeget heraf der dækkes ved Udførselsstatistikens Ufuldstændighed eller paa andre Conti, saasom Fragtfart, Transithandel, Skibsforsyning, de for nævnte 30 Fabriker i Udlandet, østasiatisk Kompagnis rent udenlandske Virksomhed osv., men med Fradrag af Renter af vor udenlandske Gæld, af herværende udenlandske Filialers Fortjeneste osv. Disse »usynlige Landsindtægter« har Grosserersocietetets Komite, der særlig har interesseret sig for dette Spørgsmaal, gennem adskillige Aar anslaaet til godt 80 Mill. Kr. aarlig, men for 1908 kun til 50 Mill. Kr. Derimod har P. Casse i dette Tidsskrift S. 347 ff. foretaget en Beregning, hvorefter de aarlig skulde være kun 50 Mill. Kr. ÷ 15 Mill. Kr. i Renter til Udlandet. Beregningen indeholder adskillige interessante Momenter, men jeg vil dog snarere give Komiteens gennem mange Aar opøvede Skøn Prisen, navnlig fordi det stemmer bedst med Statistisk Bureaus Gældsopgørelse i 1908, hvorefter Nettogælden i de 8 Aar 1899—1907 er steget fra 200 til 600 Mill. Kr., eller ca. 50 Mill. Kr. aarlig.

En enkelt Forfatter, Dr. Mackeprang, har foreslaaet at gaa bort fra dette ret faste Beløb, 80 Mill. Kr., og i Stedet lægge 30 % til Udførselsværdien. Heri er der den rigtige Tanke, at flere af de usynlige Landsindtægter baade er stigende og svingende, men da Renterne af den udenlandske Gæld ogsaa stiger, bliver Nettobeløbet vistnok alligevel ikke stigende. Dernæst er Svingningerne næppe parallele med Udførselens, og det er i alt Fald forkert at lægge Beløbet til Udførselen alene; danske Skibes Fragt for Kul fra England burde jo snarere subtraheres i Indførselsværdien. I det hele falder det naturligst først at beregne den egentlige Handelsbalances Nettobeløb og saa sammenstille dette med Betalingsbalancens øvrige Kontis Nettobeløb; at addere Netto- og Bruttobeløb er ikke heldigt, det er en Sammenblanding af Konti, som man staar sig ved at holde rene.

Der er næppe anden Udvej, end at gaa ud fra de nævnte ca. 80 Mill. Kr., og saa aarlig rette lidt paa dem efter et Skøn over Skibsfarten, Transithandelen osv. Men disse Rettelser vil dog aldrig blive af større Betydning, og som Helhed maa man derfor knytte sine aarlige Betragtninger over den udenlandske Status til Handelsbalancens Svingninger. Dette er den store dominerende Post, og man kan rolig gaa ud fra, at i de Aar, hvor Merindførselen stiger betydeligt over de 80 Mill. Kr., er der Stigning i den udenlandske Gæld.

Imidlertid er der et Forhold, som altid maa have i Betragtning, naar man iagttager disse Svingninger, nemlig vor Handelsbalances Afhængighed af de almindelige Konjunkturer. Paa Grund af Danmarks ensidige Produktionsforhold vil vor Status altid forværres i gode

Aar, og i daarlige Aar enten positivt forbedres eller dog kun forringes i mindre Grad, medens England har det omvendt. Vor Merindførsel steg saaledes i Begyndelsen af 1870'erne, men sank i Slutningen, steg atter i Begyndelsen af 1880'erne, man sank i 1885—87, steg stærkt i Slutningen af 1890'erne, men sank straks efter Standsningen i 1900, steg endelig voldsomt i 1905—07, men sank ligesaa brat tilbage i 1908. Som man ser, en udmærket Overensstemmelse med Konjunkturerne. Sagen er den, at vor Eksport bestaar af solide, daglige Forbrugsartikler, som kan afsættes nogenlunde uforandret, selv om Tiderne er sløje; Mad er det, man sidst slaar af paa. Men i gode Tider, hvor Bygge- og Anlægsvirksomheden flourerer, maa vi bruge en Mængde Jern, Tømmer, Kul osv., som vi ikke kan producere selv, og en stor Del af det i saadanne Tider voksende Luksusforbrug maa efter Sagens Natur ligeledes hentes fra Udlandet. Medens England og Tyskland kan gennemføre en Højkonjunktur ved egen Hjælp og derfor navnlig mærker den paa Arbejdsmarkedet, maa vi delvis gennemføre den ved fremmed Hjælp og mærker den paa Kapitalmarkedet. Selv om vi gennemsnitlig er i Kapitalligevægt overfor Udlandet, maa vi derfor være belavet paa saadanne Svingninger op og ned; Fejlen nu er ikke, at der stiftes Gæld i de gode Aar, men at vi ikke afdrager den i de daarlige; thi med vor jævne Landbrugseksport har vi netop lettest ved at afdrage i de daarlige Aar. I tidligere Tider, da vi var nærmere ved Kapitalligevægt, har der da ogsaa undertiden været Obligationsimport i de daarlige Aar, f. Eks. i Begyndelsen af 1890'erne (jfr. min Bog »Gode og daarlige Tider« S. 95).

For Tiden er det imidlertid givet, at vi ikke har en saadan Svingning om Niveauet 0, men omkring Niveauet 50 Mill. Kr. Situationen er i runde Tal den, at vi aarlig anvender 150 Mill. Kr. til Kapitalgenstande, men deraf kun opsparer 100 Mill. Kr., medens Resten laanes. Disse Tal er fundet paa følgende Maade: Assurancesummen for faste Ejendomme er i de sidste 10 Aar vokset med ca. 140 Mill. Kr. aarlig; imidlertid er mange Vurderinger for høje, og en Del ældre Bygninger bliver ikke sat ned, som de burde; men af andre Værdier, der bestandig forøges, maa nævnes Jernbaner, Skibe, Maskiner i Industrien, Besætning og Inventar i Landbruget, Sporvogne og Telefoner osv., saaledes at de 140 Mill. Kr. alligevel nærmest kan afrundes opefter til 150 Mill. Kr. Dernæst er den aarlige Stigning i den skattepligtige Formue henimod 90 Mill. Kr.*), og da alle Ansættelserne hidtil hviler paa den samme Ejendomsskyldvurdering, kan denne Sum saa nogenlunde betragtes som Udtryk for den private Opsparing, ikke for Værdistigning af de gamle Kapitalgenstande. Naar hertil lægges den ikke skattepligtige Formues Stigning, navnlig Statens, Kommunernes, Legaters og Stiftelsers samt Livsforsikringsselskabers (den enkelte skal jo ikke medregne sine Livsforsikringsaktiver til sin Formue; den aarlige Præmiebetaling andrager 19 Mill. Kr., men herfra bør drages Udbetalingerne m. m.), kan Beløbet afrundes opefter til 100 Mill. Kr., der altsaa repræsenterer Opsparingen.

De manglende 50 Mill. Kr. undskyldes jo paa mange Maader. Det Danmark, som for en Menneske-

*) Den efter Foredraget fremkomne Ansættelse pr. 1. Jan. 1909 viser dog kun en Stigning paa 10 Mill. Kr.; 1908 var jo et daarligt Aar, og en Del gamle Skader er vel bleven afskrevet.

alder siden havde Penge til Gode i Udlandet, var et ret stillestaaende Land med en uudviklet Industri, medens vi nu udvider os stærkt og dertil maa bruge udenlandske Materialier og Raastoffer, der betales med Obligationer. Det forekommer mig imidlertid, at P. Casse har Ret i, at ogsaa en Del af Kapitalfastgørelsen har Karakter af Luksus. Men selv om alle Pengene var aldrig saa vel anvendt, er der dog noget forkert, thi Gælden er udenlandsk og medfører derfor Afhængighed af Udlandet. Man mene, hvad man vil om Vinstempelskatten; enhver dansk Mand maa dog erkende, at det er en grumme sørgelig Situation, naar et fremmed Land kan bestemme, hvilke Skatter vi skal have. Hvad Frankrig har gjort mod os, har det ogsaa gjort mod andre Lande, og vil det ved Lejlighed gentage mod os. Vi maa derfor alvorlig stræbe hen imod selv at opspare saa meget, at vi kan gennemføre vore økonomiske Udvidelser ved egen Kraft, eller dog med saa ringe udenlandsk Støtte, at der ikke bliver nogen Fare for Afhængighed. Danmark er jo ikke et Nybyggerland med store Naturskatte, som venter paa at hæves; saadanne unge Lande er nødte til at laane, men vi burde i alt væsentligt kunne klare os selv; vi burde være over det Stadium. Med andre Ord: det er en national Pligt at bidrage til Landets Kapitaldannelse; det er ikke nok, at man ikke rent privat lever over Evne, derfor kan det godt være, at Nationen gør det, thi der maa være nogen, der tager sig paa at eje Landet og alle dets Kapitalgenstande, nogen der stiller de Kapitaler til Erhvervslivets Raadighed, som vi behøver for at blive forsynede med Huse, Fabriker, Jernbaner osv.

Men hvor skal vi spare og hvem skal spare? Ja meget af den Luksus, som har beredt sig i de senere Aar, er i Grunden ganske tiltalende. Det er »Hygiejne-, Komfort- og Skønhedsluksus«, som f. Eks. Badeværelser, elektrisk Lys, Telefon, smukke Møbler og Billeder, Blomster, Ferierejser, Cykler m.m. Ting hvorom man kan sige som Kong Henrik, der ønskede, at enhver fransk Bonde hver Søndag havde en Høne i Gryden. Derimod er »Æde- og Drikkeluksus« vistnok delvis aftagende eller i alt Fald stagnerende, medens »Forlystelses- og Forfængeligheds-luksus« vel nok er stigende. Det var selvfølgelig heldigst, om Sparsommeligheden navnlig gik ud over de sidstnævnte, mindre tiltalende Luksusformer, men hvis dette ikke forslaar, maa vi ogsaa indskrænke de førstnævnte Former; ogsaa om den gode Luksus maa man spørge: Har vi Raad? Vore nye Hjem er efter Sigende langt finere udstyrede end tilsvarende Samfundslags i Tyskland, og det er jo i og for sig kun godt, at Hjemmene gøres hyggelige. Men har vi ikke Raad, maa vi alligevel give Afkald derpaa.

Den Sum, der kræves, 150 Mill. Kr., er større end samtlige Skatter til Stat og Kommune (130 Mill. Kr.); men da Spareren jo dog selv har adskillig Fordel af Pengene, vilde »Sparetrykket« alligevel føles mindre end »Skattetrykket«; Pengene giver jo Rente og kan naarsomhelst tages tilbage. Efter Skatteligningen er Nationens samlede Indtægt over og under Skattegrænsen beregnet til 1000 Mill. Kr., men da Ligningen er ret mangelfuld, er den snarere 1200 Mill. Kr. Den hidtidige Opsparen har altsaa andraget 8⁰/₀, men den skal sættes op til 12⁰/₀, hvis vi skal brødføde os selv

med Kapital. Imidlertid kan dette Tal, 12°/_o af Indtægten, selvfølgelig ikke umiddelbart anvendes som Norm for, hvormeget den enkelte bør opspare; nogle kan tage sig det lettere, andre bør saa meget des højere op, navnlig da der ogsaa finder Formueforbrug Sted. Folk, der bruger store Summer til Livsforsikringspræmier, kan delvis betragte disse som Opsparing, men dog af midlertidig Art, da de er bestemt til at forbruges paa et senere Tidspunkt. Folk, der yder meget til velgørende Formaal, indtager ogsaa en Særstilling, saavel som Folk med Børn i den dyreste Alder. Som Helhed gælder, at de skal spare, som har noget, d. v. s. Opsparingen bør være progressiv paa Indtægten, og langt mere end Skatten; dette er den utvivlsomt ogsaa. Som en Gruppe Mennesker, der hidtil næppe har bidraget tilstrækkeligt til Nationens Kapitaldannelse, kan peges paa de fastlønnede, ikke blot Embedsmænd, men ogsaa de store private Fabrikers, Handelsfirmaers og Pengeinstitutters talrige Stab af ofte vellønnede Ingeniører, Prokurister og øvrige Funktionærer. Det er mit Indtryk, at den betydeligste Opsparing hidtil er foretaget af de selvstændige Næringsdrivende i By og paa Land: Købmænd, Fabrikanter, Haandværksmestre og Bønder; for disse har Kapital nemlig en ganske særlig Betydning som Virkemiddel, Udvidelsesmiddel og Middel til at sætte Børnene i Vej, og de vil derfor med særlig Glæde bringe det Offer at lægge noget til Side. For de fastansatte vil en Kapital derimod kun have Betydning ved at skaffe et behageligt Tillæg til Indtægten; de vil være tilbøjelige til at mene, at Indtægten er bestemt til at bruges op, særlig da de som Regel har Pensionsret. I ældre Tid

var det vistnok almindeligere, at Embedsmænd lagde Penge op; dels er et større Antal af Forretningslivets Mænd nu sprunget dem forbi i Indtægt, saa at de har vanskeligere ved at hævde sig som hørende med til Overklassen; dels var det almindeligere, at de ejede Hus selv, og følgelig havde Prioriteter at afdrage. Dernæst er disse lidet sparende Klasser nu langt talrigere, fordi Stordriften har fortrængt saa mange selvstændige Middelstandsfolk, og fordi Staten og Kommunen har udvidet deres Virksomhedsomraade (f. Eks. Trafiketat-erne). Nutidens Opsparen er (i alt Fald i Byerne) ikke den jævne Borgers Læggen Krone til Krone, men det er den smarte Forretningsmands, der »tjener sig en Formue«. — Bør Arbejderne ikke ogsaa spare? De faar jo en god Løn. Jamen det gør de i Regelen kun i den Alder, hvor Børnene er dyrest. Allerede naar de kommer op i 40'erne, er deres Kaar ofte ringere, navnlig fordi de er mere udsatte for Arbejdsløshed. Dertil kommer, at de Beløb, de kan faa til overs, næppe kan faa Betydning fra et nationalt Synspunkt; en Sparepligt kan derfor kun paalægges Arbejderen for hans egen Skyld; men i denne Henseende præsterer han jo allerede noget ganske betydeligt gennem Kontingent til Syge-, Begravelses- og Arbejdsløshedskasse, Fagforening og Konfirmationsforsikring. Ogsaa Arbejderens daglige Forbrug giver næppe Anledning til saa mange Klager over Luksus som før; han drikker færre Bajere, og anvender i det hele sine Penge noget fornuftigere. En Særstilling m. H. t. Spareevne indtager dog den Del af Arbejderklassen, som har faste Stillinger under Stat, Kommune, Sporveje o. s. v.; de har jo ofte Alderstillæg og Pension, saa at deres Kaar forbedres

betydeligt, naar Børnene er fra Haanden. Og de, der endnu ikke har stiftet Familie, kunde selvfølgelig ogsaa faa en Del til overs.

Skal Staten spare? Den finansielle Situation er jo alvorlig; den er saadan, at der maa gøres noget, men dog ikke værre, end at der ogsaa kan gøres noget. Der var Underskud paa det just aflagte Statsregnskab for $08/09$, bliver det ogsaa i indeværende Finansaar, og er budgetteret Underskud for $19^{10}/11$; alle disse Underskud er paa mange Millioner, og det i Sommer optagne Statslaan paa 40 Mill. Kr. er allerede opbrugt. Jeg ser dog ikke saa mørkt paa det som mange andre. Vi har lige haft en lang Række for Statskassen gunstige Aar, og mange særlige Forhold har samvirket til den pludselige Forværrelse: den almindelige Depression, Toldloven, Forcing af offentlige Arbejder af Hensyn til Arbejdsløsheden, Forsvarslovene, Bidrag til den sjællandske Bondestands Sparekasse, senere ogsaa til de nødlidende Banker osv. I 1894—1901 optog vi hele 4 Statslaan, og Statsgælden steg fra 182 Mill. Kr. $31/3$ 1894 til 246 Mill. Kr. $31/3$ 1902. Men derefter optoges intet egentligt Statslaan før 1909, saaledes at man $31/3$ 1909 var kommen ned paa 234 Mill. Kr. (foruden de 20 Mill. Kr. vedrørende Hypotekbanken, der modsvares af et ligestort Tilgodehavende og nærmest er en Kautionsforpligtelse). I denne Aarrække var der ganske vist ekstraordinære Indtægter af inddragne Fonds m. m., men ogsaa betydelig Fremgang i de reelle Indtægter, saaledes at f. Eks. $19^{07}/08$, hvor saadanne ekstraordinære Indtægter var uden større Betydning, viste et Overskud paa 4 Mill. Kr., og vilde have haft et Overskud paa 17 Mill. Kr., hvis §§ 9

og 27 var opført paa et særligt »Kapitalregnskab«. Under samme Forudsætning vilde 19^{08/09}'s Underskud paa 15 Mill. Kr. forvandles til et Overskud paa 5 Mill. Med andre Ord: hvis Staten havde benyttet samme Regnskabsform som Københavns Kommune, havde der været Overskud*) (§ 2 omhandler Indtægt ved Forbrug af Formue og Stiftelse af Gæld, § 27 Udgifter til Afdrag og Formueerhvervelse, navnlig til Bygning af Baner; men § 26, der for en stor Del angaar Nybygninger til Statsinstitutioner, der ikke giver Indtægt, lader jeg blive paa det løbende Regnskab for at bøde paa, at der intet afskrives). Angaaende § 27 kan yderligere nævnes, at Finansloven for 19^{08/09} havde bevilget 16 Mill. Kr., men der brugtes 20 Mill. Kr., antagelig af Hensyn til de arbejdsløse; Tillægsbevillingsloven forhøjede derfor Summen til 25 Mill. Kr. — Endelig er vor Statsgæld lille i Forhold til mange andre Landes; efter Laanene af 1909 er den 110 Kr. pr. Individ, mod 240 i Tyskland, 310 i England og 540 i Frankrig; de sidste Lande har maaske større Skatteevne end Danmark, men Tyskland sikkert ikke.

Situationen er altsaa ingenlunde uden Lyssider, men dog er det klart, at noget maa der gøres. Der har længe været talt om, at der skulde stryges en Del gamle Bevillinger paa Finansloven; men selv om der gøres et kraftigt Indhug paa Dyrskuer o. lign. (hvad mange Landmænd erkender rimeligt), venter jeg ikke mere end $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. ad denne Vej. At spare paa den »humane Luksus« til Sociallovgivning vil jeg ikke an-

*) En saadan Regnskabsform er selvfølgelig klarere og korrekttere, men da den gør Billedet lysere, bidrager den ikke til at fremme Sparsommeligheden.

befale, og det er næppe heller gennemførligt. Snarere burde der spares paa den »tekniske Luksus«, d. v. s. paa alt det, som Arkitekter, Ingeniører, Pædagoger, Læger og andre sagkyndige anser det for absolut nødvendigt at ofre paa Nybygninger og Inventar, for at man i enhver Henseende kan være paa Højde med Tiden, eller helst lidt foran; men hertil kræves der en meget fast Haand og stor Autoritet hos Statskassens (og Kommunernes) Vogtere: Mænd, som forstaar at give Sagkundskaben, hvad dens er, og Finanserne, hvad deres er.

Nej, Sparsommelighed venter jeg mig ikke meget af. Og man maa da se hen til Skatterne. En Del vilde kunne opnaas ved en skrappere Ligning af Indkomst- og Formueskatten, men næppe nok, og man maa altsaa forhøje Satserne, eller indføre nye Skatteformer. Heri ser jeg ingen Ulykke. Stat og Kommune anvender gennemgaaende sine Penge godt, bedre end mange private, og med Undtagelse af enkelte Provinsbyer, hvor Ejendomsskatterne er for lave, og Personskatten saa meget des højere, kan man ikke tale om noget egentligt Skattetryk. Naar Sparsommelighedskravet længe har lydt forgæves, er det sikkert navnlig, fordi der ingen Folkevilje ligger bagved, og dette skyldes atter, at der ikke føles noget virkeligt Skattetryk. Man tænke blot paa de mange besynderlige Skatteformer paa alle mulige Smaating, Udlandet maa bringe i Anvendelse for at skaffe Balance, og saa paa den Lethed, hvormed vi næsten uomtalt forhøjede Indkomst- og Formueskattens Satser for at skaffe de 3 Mill. Kr. til Militærudgifterne. (I Virkeligheden burde man have skaffet 6 Mill. Kr., da man ikke kan forsvare

at lade Fremtiden bære Udgiften til Fæstningerne osv.; de 30 Mill. Kr. en Gang for alle bør højst fordeles over 10 Aar). P. Casse har utvivlsomt ogsaa Ret i, at naar Borgerne er lidet sparsommelige, bør Staten lægge Penge op paa deres Vegne; man har Lov til at laane Pengene til Banebyggeri o. lign., men man er ikke forpligtet til det.

Til Slutning skal Arbejdsforholdene omtales. I Vinteren 1908 var der megen Klage over Arbejdsløshed, og de arbejdsløse drog omkring til Myndighederne for at faa sat Fart i de offentlige Byggearbejder. Men da Fagforeningernes endelige Statistik forelaa for hele Aaret, var Antallet af tabte Dage kun 31 pr. Medlem mod 65 i 1902 og 39 i 1903—05. Denne Modsætning forklares dels ved, at Arbejdsløsheden var stærkt koncentreret paa Byggefagene, dels ved at de store offentlige Skandaler havde aabnet Sluserne for Klagerne; det var, som om det hele mere end ellers kom Offentligheden ved. — Efter de foreløbige Maanedsberejninger, Fagforeningerne udsender for en Del af Organisationerne, var der i Februar 1909 en Arbejdsløshed paa 24 %, men den sædvanlige Forbedring gennem Foraaret og Sommeren udeblev ikke, saaledes at der ultimo Juli kun var 8 %; et højt Tal efter Aarstiden, men ingenlunde allarmende. Jeg har talt med tre Mænd, der efter deres Gerning har særlig Føling med Forholdene paa Arbejdsmarkedet. Den ene mente, at Arbejds-mængden nu i Efteraaret var aftagende, og at endogsaa Fabrikerne var ved at indskrænke sig. De to andre mente, at der endnu var god Beskæftigelse. Alle tre frygtede dog for, at den kommende Vinter vilde blive værre end forrige, bl. a.

fordi flere Hundrede Bygningshaandværkere, der er beskæftigede i Hamborg, vilde komme hjem. Jeg tør ikke modsige disse Spaadomme; naar en Krise er indtraadt, plejer der at gaa 2—3 Aar, inden man naar Bunden, jfr. »Gode og daarlige Tider« S. 71, hvor jeg nærmere paaviser, hvorfor der foregaar en saadan gradvis Forværrelse. Jeg kan i alt Fald ikke pege paa noget bestemt at knytte et lysere Haab til. Dette er vel ikke helt afgørende, thi naar de gode Tider vender tilbage, plejer det at ske lydløst, jfr. S. 38 i samme Bog. Men det er lidet sandsynligt, at Bedringen netop skulde indtræde om Vinteren, og i alt Fald er de arbejdsløses Modstandskraft mere svækket, nu da der har været to daarlige Vintre.

Vi møder da det Spørgsmaal, om vor Arbejdsløn ikke er for høj, saa at Arbejdet er »jaget til Udlandet«; de, der sidste Vinter indsamlede til de arbejdsløse, mødte i alt Fald ofte denne Paastand, at Arbejdsløsheden var Arbejdernes egen Skyld. Casse anbefaler en almindelig Lønnedsættelse paa 10 $\frac{0}{10}$ baade for Arbejdere og de mere overordnede, og ved Burmeister & Wains Generalforsamling udtalte Direktør Dessau, at »indenfor Arbejdsgiverkredse er Tendensen nærmest til at søge en Reduktion der, hvor Lønningerne er komne for højt op« (Berlingske Tidende $\frac{17}{3}$ 1909). Klagen over vor høje Løn har jo lydt i mange Aar, men i de sidste Aar har særlig Industrien klaget over, at Haandværksfagene var for eftergivende overfor Fagforeningerne, saa at Industrien, der maa konkurrere med Udlandet, ikke kan følge med — en Klage, der faar sin særlige Belysning ved den Kendsgerning, at Byggeriet paa kunstig Vis stimuleredes ved udenlandsk

Kapital og bagefter viste sig ude af Stand til at opfylde sine Forpligtelser.

For den upartiske Nationaløkonom er dette et meget vanskeligt Problem. De, der har Adgang til de paagældende Regnskabsbøger, er for meget Part i Sagen, til at vi kan nøjes med deres Dom, og vi maa da ty til mere udvortes Kriterier. Men disse giver ikke Klagerne Medhold. Vi ser Industriens Virksomhed vokse stærkt; vi ser, at der gives 6 % til Aktionæerne; vi ser, at Industriimporten vokser langsommere end den øvrige Import; og, hvad der i denne Forbindelse maa lægges særlig Vægt paa, vi ser, at Arbejdsløsheden særlig hærger Byggefagene, medens Industrien, hvis Arbejde ene kan jages til Udlandet, klarer sig ganske godt. Alt dette tyder paa, at Industrien virkelig kan bære den stigende Løn, antagelig navnlig, fordi der er saa store tekniske Fremskridt, at Lønforhøjelsen kan tages af disses Provenu; i en Del andre Tilfælde overvælttes den ganske simpelt paa Forbrugerne. Først naar Opfindelsernes rivende Strøm en Gang ad Aare stilner af, vil Kampen mellem Kapital og Arbejde komme frem i sin principielle Renhed; først da vil det vise sig, om Fagforeningerne virkelig er i Stand til at beskære Kapitalens Udbytte, eller om de kun kan sikre Arbejderne en passende Andel af det almindelige Fremskridts Overskud.

En Selvfølge er det dog, at en Lønnedsættelse paa 10 % vilde gøre Fag rentable, som nu ikke trives — og 10 % til vilde gøre atter andre Fag rentable. Foran er omtalt Cigar-, Handske- og Kurvemagerne; maaske ogsaa Importen af færdige Klæder staar i Forbindelse med vor høje Arbejdsløn. Men mon vi ikke hellere

maa undvære nogle enkelte Fag, som er betinget af en særlig lav Løn, end trykke hele vort Lønniveau? Den derved bevirkede ringere Købeevne vilde genere Fag, som nu trives, og i det hele er det klart, at den voksende internationale Arbejdsdeling betyder Nedgang paa nogle Omraader og Fremgang paa andre. At den særlig tager de Fag fra os, som er betinget af lav Løn, er kun glædeligt.

Et noget andet Spørgsmaal er dette, om en midlertidig Lønnedsættelse ikke vilde være betimelig i Perioder med særlig stor Arbejdsløshed. I Arbejdsgiverkredse er det vist en ret udbredt Opfattelse, at Lønnen egentlig burde variere med Konjunkturerne, og faktisk gør den det, forsaavidt angaar de enkelte Arbejders Tillæg til Minimallønnen. Det sidste er naturligvis uundgaaeligt, men i øvrigt vil jeg advare mod alt, der kan bidrage til at uddybe Modsætningen mellem gode og dårlige Tider. Det er sikkert, at en Lønnedsættelse vilde svække Købeevnen og altsaa skade i alt Fald nogle Industriers Afsætning, men det er tvivlsomt, om ret mange Fag vilde faa mere at bestille. Nogle enkelte vilde maaske faa det. Men paa andre Omraader vilde vigende Løn betyde vigende Varepriser; og medens dette vel i Længden vil forøge Efterspørgselen, vilde det i Øjeblikket — og det er det, det kommer an paa — endog kunne virke modsat. Enhver Handelsrejsende ved, at intet er saa hemmende for Afsætningen som vigende Priser; i saadanne Tider forsyner Købmanden sig kun med det nødtørftigste, og venter med at købe større Partier, til Prisniveauet er blevet stabilt, jfr. »Gode og dårlige Tider« S. 93. Desuden maa det erindres, at Fagforeningernes

Princip, at Lønnen ikke maa gaa ned, ogsaa fastholdes i mange andre Lande; fik vi en Bestilling ved at give efter, vilde vi i næste Maaned miste en Bestilling, fordi Udlandet gav efter, og hvor vilde dette ende?

Skulde Arbejdsgiverne virkelig i de gode Tider paa enkelte Omraader, f. Eks. bestemte Akkordsatser, have gjort Indrømmelser, som Faget ikke en Gang under normale Konjunkturer kan holde til, stiller det sig naturligvis lidt anderledes; i de gode Aar er ogsaa mange Arbejdsgivere Sangvinikere, og maa stives af af den mere koldblodige Arbejdsgiverforening. Men til Gengæld maa man erkende, at hvis enkelte Fag (antagelig navnlig mindre) ikke har faaet Del i den almindelige Lønstigning i de gode Aar, og hvis vedkommende Fags specielle Konjunkturer er taalelige, da er det meningsløst at fordømme dette Fags Lønkrav under Henvisning til de almindelige Konjunkturer. Disse faar ofte Skyld for mere, end der tilkommer dem, baade i Opgangs- og Nedgangsperioder. Til Sammenligning kan anføres, at et af Hovedstadens Højreblade nylig hævdede, at efter at de fleste Etater havde faaet deres Lønninger bragte i Niveau med de forhøjede Leveomkostninger, var det uretfærdigt, at de resterende Lønningslove blev forhalede — og dog er Statskassens specielle Konjunkturer netop meget daarlige.

Paa den anden Side maa jeg ogsaa tage Afstand fra Fagforeningens Middel med Arbejdsløsheden: Forkortelse af Arbejdstiden. Deres Ideal er jo: Lønnen op i de gode Aar, Arbejdstiden ned i de daarlige. Det sidste er en Skrue uden Ende. De Kræfter, der medfører den stadige Svingen mellem gode og daarlige Tider,

er ganske uafhængige af Arbejdstidens Længde, ja Udsvingene kan endogsaa blive større, naar der bliver mere Spillerum for Overarbejde. Satte vi nu Arbejdstiden ned til 9 Timer, vilde vi om 6—8 Aar alligevel faa en Depressionsperiode med stor Arbejdsløshed; saa maatte man gaa ned til 8 Timer, næste Gang til 7 osv.

Fejlen ved den økonomiske Situation ligger altsaa ikke i de produktive Erhverv, om end med enkelte Undtagelser. Ej heller i Fordelingen, men i Forbruget. Den rent øjeblikkelige Depression vil efter alle tidligere Erfaringer at dømme snart vige for et Opsving. Dog vil dette næppe blive betydeligt. I de senere Aartier har det ofte vist sig, at hveranden Opsvingsperiode er voldsom, hveranden noget svagere. Norge var stærkt med i Slutningen af 1890'erne, de danske Provinser ligesaa, men København først i det nye Aarhundrede, samtidig med en langsommere Vækst i Norge og vore Provinser. Det synes, som om Konjunkturperioden, 8—10 Aar, er for kort; har man været voldsomt med den ene Gang, baade i Op- og Nedgangen, saa er der for mange friske Saar og bitre Erfaringer; der maa delvis vokse en ny Slægt frem og opsamles nye Kapitaler. Men paa dette Omraade er det svage og det sunde ikke saa uforenelige som ellers; at Københavns næste Opsving bliver svagt, er en vis Borgen for, at det bliver nogenlunde sundt. Snarere kan det befrygtes, at enkelte Provinsbyer nu vil løbe løbsk.